

De moord op Hendrick en Frederik Gaykinga

Albert van der Kaap

Wat op die 20^e augustus 1520 een feestmaal zou moeten zijn, liep uit op een tragedie die aan de Groningse broers Hendrick en Frederik Gaykinga het leven kostte.

Inleiding

De Gaykingaheerd was een heerd met steenhuis aan de Gaaikemadijk binnen het toenmalige kerspel Wierum, ten westen van de stad Groningen. Het was het oude stamhuis van de aanzienlijke familie Gaykinga of Gaykema. Over de eerste leden deze familie weten we weinig. Een Frederik was tussen 1329 en 1350 abt van het klooster van Aduard en in 1407 werd Aldert Gaykinck (geboren rond 1380 in Wierum en overleden in 1449) met zijn landerijen opgenomen in het Aduarderzijlvest.

De Gaykingaheerd komt voor het eerst voor in 1449, wanneer Alderts zonen Focko (1420 Wierum-1490 Zuidhorn) en Emo (1430 Wierum -1495) het eigendom van de heerd behouden in een overeenkomst met het klooster. Er wordt ook gesproken over een kapel bij de heerd, die beide broers in onderhoud krijgen.

In 1503 komt ene Allart Gaykema (1455 Wierum – 1515 Zuidhorn) voor, die waarschijnlijk een zoon van Focko of Emo was. Hij was in 1500 heer van de Jellemaborg en hoofdeling van Gaykingadijk en bewaarder van het zegel van het landschap Middag (zie het kaartje hieronder). Hij was getrouwd¹ met een dochter van Melle Jellama van de Jellema borg in Zuidhorn.²

Allart Gaykinga had drie zonen. Hendrik Gaykinga, geboren in 1485 Wierum en overleden op 20 augustus 1520 in Aduard, trouwde met Grete Wycheringe (*minsterse van het Vrow Sywen-convent*³) en woonde op de Gaykingaheerd. Frederik Gaykinga, geboren in 1482 in Wierum en overleden op 20 augustus 1520 in Aduard, trouwde met Remke Jansma Jensema, geboren rond 1485 in Oldehove, dochter van Rembt Jensema en Bawe Aylkema, en woonde op de Zuidhorner Jellemaborg. En ten slotte Johan, geboren in 1495 in Wierum, die het noordelijk deel van Jellema bezat.

De moord

Op 20 augustus 1520 werd in de cisterciënzer⁴ abdij van Aduard het feest van Sint-Bernardus (Bernardus van Clairvaux), de patroonheilige van de abdij, gevierd, die op die dag, in 1153, was gestorven. Jaarlijks werd op die dag een diner gegeven waaraan ook de erfgenamen van de familie Gaykinga aanzaten.⁵ Die avond vloeide de alcohol rijkelijk en dat bleef niet zonder gevolgen. Direct

¹ Volgens de kroniek van Sicke Benninghe was hij echter getrouwd met Vrouke, dochter van Claes Cater.

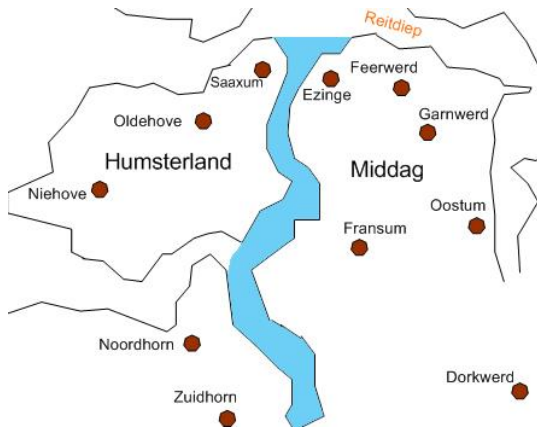
² In 1683 verkoopt Derck Clant van Hanckema, die de borg Jellema door vererving heeft gekregen, het huis aan kapitein Hoethard Joan de Neeven. In 1698 is het huis afgebroken door Jan Mansholt, die er een zomerhuis voor in de plaats zette. In 1840 zijn de grachten gedempt. Volgens de kroniek van Sicke Benninghe was hij echter getrouwd met Vrouke, dochter van Claes Cater.

³ Het Vrouw Sywenconvent vormde, samen met het Vrouw Menoldisconvent de noordelijke afsluiting van het Minderbroederskerkhof in Groningen.

⁴ De Orde der Cisterciënzers is een kloosterorde die in 1098 door Robert van Molesme is opgericht in de abdij van Cîteaux.

⁵ Op alle Sunte Berende daegen (20 augustus) solde men se bidden ter stacie in 't Convent en geeven em daer gebraeden en gesooden en op die taeffel. Uit de kroniek van Sicke Benninghe

na het diner kreeg de dronken Johan Gayckinga ruzie met een aantal lekenbroeders, waarna zijn broers Hendrik en Frederik Gayckinga met hun geweren op de ruziemakers afstormden en door lekenbroeders van de Aduarder abdij werden doodgeslagen.⁶

In zijn kroniek *Croniken der Vrescher Landen mijtten Zoeven Seelanden ende der stadt Groningen*⁷ geeft Sicke Benninghe, lid van de Humsterlandse adel, raadslid en bierbrouwer in Groningen, een hagiografische beschrijving van de moord:

*'nae der maeltijt gengen die drie gebroederen op die Abdie omme daer vroolyck toe maecken, als em dat toebehoorde; soo worden se daer niet getoevet en geleft, als em dat toebehoorde; soo wort Hindrick voorgenoemt quaet, en genck nae de poorte omme toe huis toe vaeren, ende Fredrick, sijn broeder, volgede em; dat was een sachtsinnich, braeff, goet man en geen vechter; en Johan, de jongste broeder, quam achternae, de heell droncken was; soo was de kelner op 't hoff tusschen die nie poorte en dat brouhuys, en desse kelner was een starck, wreet man, geheeten Sweer van Maerwijck, van hoveluiden uit den lande van Cleve gebooren, en daer was oock bij em beermester heer Hindrick van Steenwijck en welke covelbroeders mit voelen knechten uit dat brouhuys en lanckhuys, de den Johan Gaickinga bespotteden en vechtelyck mit em worden; doe dat de andere twee gebroeders sagen, soo liepen se mit oer geweer tegen all dat conventsvolck, geestlyck en waerlyck; en de kelner starckeden sijn knechten mit woorden starckelyck an ter weer, soodat die twee gebroederen Hindrick en Frederick beide voor die nie poorte worden dootgeslaegen, dat jammer en schaede is soo toe hooren en toe schrijven, en in langen jaren soo grooten ongeluck en jammerlycken dootdtslach van soodaene geestelycken luiden is geschiet in 't Convent van Adewart; en worden vermoort en dootgeslaegen als rasende honden, want Hindrick voorgenoemt wort op 't hoovet geslaegen mit eenen grooten stock, dat hoovet in allen stucken, dat he niet bet sprack; Frederick wort geworpen mit eenen backsteen voor sijn hoovet, dat se beyde dootd bleeven, Godt wese dese genediche.*⁸

⁶ Informatie afkomstig van het kloostermuseum Aduard.

⁷ <https://bit.ly/333nPkN> en <https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/de-kroniek-van-sicke-benninge>

⁸ In Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. Deel 23. 1902.

Het proces

De abt van het klooster, Resius ofwel Elbertus van Rees, vroeg Willem Frederiks, de persona⁹ van Sint Maarten in Groningen, om goede mannen te benoemen die de zaak moesten beslechten. Naast Willem Frederiks waren dit Everardus Jarghes, pastoor van Sint Maarten in Groningen, Rudolph de Mepsche, pastoor van de kerk in Bedum en Coerdts Coenrades en Reynt Duerts, burgemeesters van Groningen.

Elbertus van Rees (Resius)

Elbertus van Rees was van 1506-1522 abt van het klooster van Aduard. Het was een moeilijke tijd, waarin er oorlog werd gevoerd tussen Georg van Saksen-Meissen, Edzard van Oost-Friesland en hertog Karel van Gelder, waarbij het klooster steeds met krijgsvolk bezet was. In 1514 belegerde Edzard de abdij; de pest brak uit en 600 Saksische soldaten, de prior en 18 monniken stierven.

Na aftocht van de Saksers plunderden de Groningers het klooster en wierpen de versterkingen omver. Toen hij blind was geworden, stond Lambertus Heldt hem (sedert 1518) bij. Lambertus die ook zijn opvolger werd.

Zij wezen vonnis op 29 oktober van hetzelfde jaar, op de maandag na Simonis et Jude Apostolorum.¹⁰ De moordenaars, kelner Sweder van Maerwijck, de biermeester Hendrick van Steenwijk en de hofmeester broeder Geert werden voor eeuwig verbannen. Zij moesten, zo lezen we in het vonnis *'to ewighen daghen bliven uuyt den cloester van Aedwert ende alle den cloesteren, de onder Aedwert hoeren, alle hoere uythoven offte voerwarken ende anders uyt allen den steden, dair die van Aedwert to bidden offte to beden hebben, die in Vreeslandt ghelegen sijn tusschen de Eemze ende Lauwerzee; ende broder Jacob, de mulner, sal in dren jaren naestkomende, van datum van dessen an te rekenen, bynnen Aedwert neet wonen; ende Evert, des kelnars vurs. knecht, sal in Aedwert neet wonen; neet dat hie in den doetslaghen schuldich ghevunden is, dan den vrunden vurs. to ghevalle sal hie in Aedwert neet wonen. Ende de twe brouwer- ende backersknechten, de daer mede ghewest sijn, sollen neet weder in Aedwert noch in Vreeslandt tusschen de Eemze ende Lauwerzee komen. Itke ende Cornelys moeghen wonen, daert hem belevet, want sie onschuldich ghevunden sijn.'*

Het klooster kreeg een zware boete en verloor de zeggenschap over de kerken van Zuidhorn en Wierum, die aan de Gayckinga's kwam. Verder moest het klooster in de kerk van Zuidhorn en die van Wierum een eeuwige vicarie stichten van 30 gouden Rijnse guldens per jaar voor het houden van de missen voor het zieleheil van Hendrick en Frederik. Daarnaast moest het klooster in het openbaar belijdenis van schuld doen. Elk jaar, ten eeuwigen dage, op de maandag na Sint-Bernhardsdag (20

⁹ Een persona of persona personatus is het hoofd van een kerk/proosdij; een functie die vaak samenviel met die van pastoor, zo niet in dit geval; Willem Frederiks was persona en Everardus Jarghes pastoor van de Martinikerk.

¹⁰ Op 28 oktober viert de Katholieke Kerk van de Romeinse ritus het liturgische feest van de heilige apostelen Simon de Jveraar en Judas Thaddeüs. De reden daarvoor is dat zij volgens een overlevering op dezelfde plaats en tijd de marteldood zouden zijn gestorven. In de Oosters-Orthodoxe Kerken hebben zij een apart feest.

augustus), moesten de pastoor en de overige priesters van Zuidhorn en Wierum een vigilie en mis opdragen, waarna zij naar het graf van de broers moesten gaan om daar het Miserere en het De profundis te lezen. Vervolgens moesten zij samen in het huis van de vicaris een drie gangen maaltijd gebruiken die vergezeld moest gaan van goed Gronings bier. Maar dan houdt het nog niet op want vervolgens moet het Grattias, het Miserere en het De profundis pro defunctis gelezen worden, waarna de vicaris aan de beide pastoors elk vijf stuivers moet geven en twee aan elke priester.¹¹

Het collatierecht van de kerk van Zuidhorn ging over op de familie Gayckinga en vervolgens op de Clanten en hun erfgenamen, de familie Clant Bindervoet.¹²

Frederiks dochters Joest Fredriks (Josina) en Frederik(a) erfden de heerd. Toen dochter Joest in 1538 trouwde met Derk Coenders had de heerd een omvang van ongeveer 100 grazen land. Enkele jaren later (vóór 1542) overleed Joest. Haar zoons Evert en Frederik verhuurden hun deel van de borg daarop. Beide broers waren reformatiegezind en de Spaansgezinde regering liet daarop rond 1570 hun goederen confisqueren, waartoe ook de helft van de heerd behoorde, die toen 77 grazen omvatte. De andere helft was eigendom van de man van de inmiddels overleden Frederik(a), Rempt Jensema.

¹¹ <https://bit.ly/3lf4ihx>

¹² Zie het artikel *Clant en de Hanckemaborg*.